

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ
МЕТАМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*Світлана Дем'яненко
(Переяслав-Хмельницький)*

Процес засвоєння дитиною мови, якою вона оволодіває відбувається разом з її інтелектуальним розвитком. У цей період у дітей формуються перші метамовні навички, які виявляються в їхніх роздумах про мовні факти, вони носять творчий характер і відображають становлення мовної особистості дитини. Глумачення дітьми мовних одиниць – один із проявів метамовної діяльності, яка розвивається в дитячому віці, і є надзвичайно важливою для мовного розвитку дитини. Освоюючи мову, дитина вдається до метамовної і метакогнітивної діяльності, спираючись на одиниці ядра лексику як орієнтири, функціонально достатні для розуміння і спілкування. Ядро лексику є природним метаутворенням, а його одиниці – інструментами первинної метамови.

Сучасні психологічні дослідження доводять, що система мови не може засвоюватися іншим шляхом, ніж свідомо; володіння одиницями мови як системою мовних засобів, як комунікативно-орієнтованим описом мовних засобів і одиниць використовується у спілкуванні; мова із своєю системою мовних дефініцій виступає як система орієнтирів. Тільки усвідомлена система мови може виступати в якості орієнтувальної основи для формування метамовної діяльності дітей. Особливо важливим є те, що мова в навчанні має зберегти всі свої суттєві властивості, ознаки і всю свою системну організацію.

Базові положення мовознавства, що визначають теорію і практику формування початкових знань про одиниці мови дітей в дошкільному навчальному закладі співвідносяться з мовними дефініціями: «звук», «буква», «літера», «слово», «склад», «речення», «текст», «висловлювання», з якими практичне ознайомлення дітей передбачає Базовий компонент дошкільної освіти України. З'ясування сучасного погляду мовознавства на мовні дефініції, які є предметом засвоєння дітьми дошкільного віку до навчання в школі та визначення вченими істотних ознак мовних одиниць дають можливість розкрити специфіку метамовної роботи з дітьми дошкільного віку та уточнити зміст навчання мови та розвитку мовлення в ДНЗ.

Як відомо, на п'ятому році життя у дітей з'являється прояв особливого інтересу до друкованого слова, пізнавальне ставлення до мови і мовлення, елементарне усвідомлення

ON ISSUE OF METALANGUAGE
COMPETENCE FORMATION
IN SENIOR PRESCHOOLERS

*Svitlana Demyanenko
(Pereyaslav-Khmelnytskyi)*

The process of child's assimilation of language which he is mastering has been going along with his intellectual development. During this period, children possess the first metalanguage skills that are revealed in their thinking on linguistic facts, they are creative and reflect the formation of linguistic identity of the child. Interpretation by children of language units is one of the manifestations of metalanguage activity that develops in childhood and is very important for speech development. While mastering the language, a child resorts to metalanguage and metacognitive activity relying on the core units of the lexicon as targets, functionally enough for understanding and communication. The core of vocabulary is a natural metaformation and its units – the tools of primary metalanguage.

Modern psychological researches show that the system of language cannot be acquired otherwise than consciously; ownership by units of language as a system of linguistic resources and communication-oriented descriptions of language tools and units is used in communication; language with its system of linguistic definitions serves as the system of orientations. Only conscious system of language can serve as a basis for forming metalanguage activity of children. It is particularly important that the language in education should keep all its essential properties, characteristics and all its systemic organization.

Basic provisions of linguistics that define the theory and practice of elementary knowledge formation related with units of children's language in pre-schools are correlated with linguistic definitions «sound», «letter», «word», «syllable» «sentence», «text», «statement», which provides a practical introduction of kids the Basic component of preschool education in Ukraine (The basic component of preschool education in Ukraine, 2012). Clarification of modern linguistic view on language definitions which are the subject of assimilation by preschool children before going to school and determination by scientists of the essential features of language units make it possible to reveal the specifics of metalanguage work with preschool children and clarify the content of language learning and language development in preschool.

As you know, during the fifth year of life in children appears an expression of a particular interest to the written word, cognitive attitude to language and speech, elementary understanding of speech activity

мовленнєвої діяльності та її елементів: «звук», «буква», «літера», «склад», «слово», «речення», «текст», «висловлення» та ін. На кожному етапі навчання дитини ці елементи узагальнюються, уточнюються. Із зростанням дитини, розширенням кола її знань, за кожним елементарним узагальненням мовних явищ дитина помічає найістотніше. Відтак, у дошкільника формується ціла система асоціацій навколо кожного граматичного узагальнення, а водночас і вміння диференціювати, уточнювати кожне з них. Навчаючись діти набувають знання про нові опірні ознаки, які допомагають відокремити одне узагальнення від іншого – звук від букви, слово – від речення, речення – від висловлювання тощо. У свідомості дошкільників об'єктивно відображається навколишня дійсність, до якої належить і мовленнєва дійсність із її елементами – звуками, буквами, літерами, словами, реченнями, висловленнями та ін.

О.М. Леонтьєв стверджував, що джерелом усіх мовних категорій є чуттєвий досвід людини, тобто її відчуття й сприймання, її уявлення про предмети і явища навколишньої дійсності. Він може служити нібито зовнішньою опорою внутрішніх дій, з допомогою яких усвідомлюються істотні риси певних мовних об'єктів та їх відношень (Леонтьєв, 1983).

Уявлення про мовні одиниці – наочний чуттєвий (слуховий чи зоровий) образ певного мовного явища, що виникає на основі минулого досвіду (певних мовно-мовленнєвих відчуттів, сприймань) шляхом відтворення в пам'яті. Характеристикою мовного уявлення є емпірична узагальненість, де відтворені найбільш характерні чуттєві особливості, що притаманні цілому класу схожих мовних явищ. Уявлення про мовні одиниці виникають тільки тоді, коли діти вперше починають сприймати слова-терміни й не усвідомлено співвідносити їх з відповідними слуховими образами мовних одиниць та наповнювати змістом, самостійно сформованим, далеким від власне лінгвістичного. Вони тримаються на випадкових, несуттєвих ознаках цілого класу схожих мовних явищ. Точніше, у дітей виникає не уявлення про мовні одиниці (діти їх не бачать, не об'єктивують, вони для них прозорі), а конкретне вираження про сприйняте слово-термін, із яким пов'язана та чи інша мовна одиниця (Леонтьєв, 1983). Завдяки допомозі вихователя, в цьому процесі, діти отримують правильні уявлення, підходять до усвідомленого оволодіння мовними термінами на основі їх ретельного аналізу та синтезу. Отже, для утворення узагальнення, необхідне виключення неістотного й виокремлення того, що дозволяє виділити спеціальне слово-назву явища мови.

and its elements, «sound», «letter», «syllable», «word», «sentence», «text», «expression» and others. At each stage of the child's education these elements are summarized and specified. With child's growth and increasing of his knowledge range, in each elementary generalization of the linguistic phenomena a child notices the most significant. Thus, the whole system of associations is formed in preschooler around each of grammatical generalizations, and at the same time forms the ability to differentiate, to specify any of them. While studying the children acquire knowledge on new basic features that help to separate one generalization from another – the sound from letter, the word from sentence, the sentence from statement and so on. In the minds of preschoolers is reflected objectively the surrounding reality which includes the speech reality with its elements – sounds, letters, words, sentences, expressions and others.

O.M. Leontev argued that the source of all linguistic categories are sensual human experience, that is the feeling and perception, the representation of objects and phenomena of reality. It may serve as an external support of internal actions by which are recognized the essential features of specific language objects and their relationships (Leontev, 1983).

The concept of linguistic units - visual sensory (visual or auditory) image of a particular linguistic phenomenon that occurs on the basis of past experience (some language and speech sensations, perceptions) by reflecting in memory. The characteristic of linguistic representation is an empirical generalization, in which are played the most sensitive characteristic features inherent to the whole class of similar linguistic phenomena. The concept of linguistic units occur only when children first begin to perceive the words, terms and not consciously relate them with the appropriate auditory imagery and language units and fill the content that is independently formed, far from their own linguistic. They are based at random, insignificant features of the whole class of similar linguistic phenomena. Specifically, in children there is no understanding of the language units (children do not see them, not objectified, they are transparent to them), but the concrete expression of perceived word-term, which is associated with one or other linguistic unit (Leontev, 1983). With the help of a teacher, in this process, the children receive proper representations, approach to conscious linguistic terms mastering based on their thorough analysis and synthesis. Thus, to form generalizations required is substantial exclusion and isolation that can provide a special word-name phenomenon of a language.

Researchers at children's speech noted that not all children's observations on the language system structure are verbalized: Firstly, awareness of language and speech by young children occurs at

Дослідники дитячої мови відзначають, що не всі спостереження дітей за будовою мовної системи вербалізуються: по-перше, усвідомлення маленькими дітьми мови і мовлення відбувається на рівні автоматичного неусвідомленого контролю, по-друге, регулювання дитиною власної мови теж не вербалізується. Наприклад, вже у віці півтора року дитина приходить до висновку (на «прихованому» рівні»), що всі предмети мають імена. Цікаві роздуми дітей над лексичними значеннями слів: діти часто ставлять запитання про значення незрозумілих слів. Самостійно дають тлумачення значень слів, або коли їх просять про це дорослі, чи коли це необхідно для здійснення успішної комунікації. В цілому метамовна дійсність дитини в ранньому віці включає наступні компоненти: коментарі до своїх висловів, контроль за своєю і чужою мовною діяльністю, оцінку своїх знань мови, рефлексію над мовним матеріалом (Золотова, 2005 : 141-142).

Дослідник у галузі дитячої психології Д.Б. Ельконін стверджує, що слово, і зокрема, його «матеріальна, звукова оболонка, як реальний носій усіх багатств мови, дуже рано стає предметом діяльності дитини та предметом її пізнання» (Ельконін, 1989 : 21-37).

О.Р. Лурія констатував відсутність у дитини ясного усвідомлення слова у сукупності його семантичної та фізичної сторін аж до цілеспрямованого систематичного шкільного навчання. Він зазначав, що в процесі навчання письму та читанню слово, як одиниця мовної системи, вперше набуває у дитячій свідомості матеріальності та чуттєвості, стає предметом її свідомості (Лурія, 1998).

Під час говоріння дитина завжди має на увазі тільки зміст свого мовлення, має справу з предметами та образами, що безпосередньо сприймаються, або думками, які вона хоче виразити в мовленні, і лише в окремих випадках дитина замислюється, як треба промовити те чи інше слово. Спостереження, проведені Л.І. Божович, Н.Г. Морозовою, О.Р. Лурією та іншими показали, що дошкільник, який гарно володіє мовленням, не може легко виділити окремі слова, із яких складається його мовлення, а тим більше усвідомити звуки, з яких складаються вимовлені слова. Як правило, дошкільник, що вимовляє ту чи іншу фразу, усвідомлює предметний зміст сказаного, але ще не сприймає окремі слова, що складають синтаксичну одиницю (Гальперин, 1957 : 325).

Пізнання – це стратегія визначення значення слова-терміна з орієнтацією на різні ознаки, які в сукупності утворюють сенс слова (яким він є в мовній свідомості дитини). Тлумачачи слова-

the level of automatic unconscious control, secondly, the regulation of the own language by a child is also not verbalized. For example, at the age of six, the child finds (on the «hidden» level) that all objects have their names. Very interesting are thoughts of children on lexical meanings of words: children often ask questions about the meaning of unknown words. They independently provide interpretation of words meanings when they are asked about it by adults or when it is necessary to implement a successful communication. Overall metalanguage reality of a child in i early age includes the following components: comments on their statements, control over their and strange language activity, assessment of their language skills, reflection on language material (Zolotova, 2005:141-142).

A researcher in the field of child psychology D.B. Elkonin says that word, and in particular its «material, sound shell, like a real carrier of all wealth of a language very soon becomes the subject of child's activity and the subject of her knowledge (Elkonin, 1989:21-37).

O.R. Luriya noted in children the absence of clear understanding of word in the totality of its semantic and physical sides up to a targeted systematic schooling. He ascertained that in learning writing and reading the word as a unit of language system, first takes in the children's minds materiality and sensuality, it becomes the subject of their consciousness (Luriya, 1998).

When speaking the child always has in mind only the content of his speech dealing with objects and images directly perceived or thoughts that he wanted to express in speech, and only in some cases a child thinks about how to say a particular word. Observations conducted by L.I. Bozhovych, N.H. Morozova, O.R. Luriya and others showed that a preschooler who has a good speech cannot easily distinguish individual words that make up his speech, much less recognize sounds that make up spoken words. Generally, a preschooler that says this or that phrase is aware of the substantive content of said above, but does not accept individual words that make syntactic unit (Halperin, 1957: 325).

Knowledge is a strategy for determining the meaning of the term, with a focus on different features, which together form the meaning of the word (as it is in the language consciousness of a child). In interpreting the word-terms (names of language reality), children distinguish several signs. A set of features and priorities of a sign, on which the child focuses, identifying word-terms as a result of recognition usually are accidental. We found that children are able to do only the first compilation, based on their life experiences and are independently formed as a result of developed sense of language,

терміни (назви мовної дійсності), діти виділяють відразу декілька ознак. Набір властивостей і пріоритетів тієї або іншої ознаки, на які орієнтується дитина, визначаючи слова-терміни в результаті упізнання як правило випадкові. Нами виявлено, що діти уміють робити лише перші узагальнення, які ґрунтуються на їх життєвому досвіді і є самостійно утвореними в результаті розвинутого чуття мови, спонтанної рефлексії над власним мовленням та мовленням оточуючих; випадково утвореними на підставі асоціацій, що виникали при сприйманні назв мовних одиниць «звук», «слово», «речення» та ін. в різних ситуаціях роботи ДНЗ; результатом некоректної навчальної діяльності дорослих, що зорієнтована не на суттєві ознаки, зокрема кількісні, а на використання слова-терміна без наповнення його відповідним лінгвістичним змістом. Виділені, найчастіше актуалізовані при пізнанні слів ознаки, які в тлумаченнях дітьми слів-назв мовної дійсності виявляється по-різному.

Отже, у мовній діяльності дітей слід враховувати мовленнєвий досвід, в якому яскраво проявляються «чуття мови», спонтанна рефлексія й інтуїтивна здатність вичленовувати смисл (про кого й що говориться, йдеться) та сформовані одиниці смислу (слова, словосполучення, речення), психолінгвістичні одиниці, які становлять основу життєвих знань та є підґрунтям для «проростання» через них наукових знань, які складуть основу метамовної компетенції дитини дошкільного віку. Метамовну компетенцію визначають як здатність «звертати увага на факти мови і робити їх предметом своїх висловів» втілювати «мовні факти в предмет мовлення» (Лепська, 1997).

spontaneous reflection of his own speech and the speech of others; randomly formed on the base of association that arose in perception of the names of language units «sound», «word», «sentence» and others in different situations of kindergarten work; the result of improper training of adults that focused not on essential features, including quantitative, but on the use of words-term without filling it with relevant linguistic content. Differentiated, often actualized in cognition words signs that in the interpretation by children word-names of language reality turns out differently.

Thus, in the language activity of children it should be considered verbal experiences which are manifested «sense of language», spontaneous reflection and intuitive ability to differentiate meaning (about whom and what was said) and formed units of meaning (words, phrases, sentences), psycholinguistic units which form the basis of life knowledge and make the basis for «sprouting» through them of scientific knowledge which form the basis of child's metalanguage competence in a preschool age. Metalanguage competence is defined as the ability to «pay attention to the facts of the language and make them the subject of their expressions» by implementing «linguistic facts into the subject of speech» (Lepskaya, 1997).